

ACC. N:R M. 13786:1-6 (folio)

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Landskap: Skåne Upptecknare: Aug. Mattsson, Borby
 Härad: Ingelstad Berättare: ✓
 Socken: Borby Berättarens yrke: _____
 Uppteckningsår: 1954 Född år _____ i _____

När den nya tiden kom till bygden. s. 1-6.
 (se M. 13787 !)

LMF 59-
" 73

(Pristäol. i
Ystads All-
munda 14/11
1953.)

Skriv endast på denna sida

15.

Borby nr., Angelstads lbd.

M.13786.

Brev!

Borby den 25-1 1954.

Fäll

Fidningen Ystads allihanda

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforsk-
ning vid Lunds universitet

Undertecknad överlämnar härmed 3 häfte och 2 skris-
na ark angående jordbruksförhållande och folklin
i slutet på 1800 talet, enligt utlyst pristävling i
samarbete med Folklivsarkivet

se
13787.

Det ena häftet^x och de skrisna arken får behållas
De två häfterna anhåller jag om att få tillbaka
sedan de icke mera behövas

Anteckningar på baksidorna i varje häfte visar vilka
jag önskar få tillbaka

Desutom har jag manuskript av flera artiklar i
Ystads allihanda som varit införda under åren 1949-1953
som även äro folklivsskildringar.

Dem överlämnar jag icke nu, men om de önskas skall
jag överlämna dem. De få behållas.

Materialiet är huvudsakligen från Borby, men kan
enligt min mening tillämnas på hela Österlen, då
jag under ungdomstiden arbetat som byggnadsarbetare
i flera byar samt även i Ystad

Borby som ovan

Aug Mattsson

Telefon 37 Borby

När den nya tiden kom till bygden

Att bestämma ett visst årtal för en ny tids genombrott är omöjligt. Skiftning är föränderligt.

Ny tid och nya seder kommer ständigt i löpande följd.

Den tid som är gången ^{världen} kalla vi för den gamla goda tiden, som kanske icke var så god, för de människor som då lede och värbade ^{och levde}.

I min barndom i slutet på 1840 talet, fanns på många ställen samma seder och bruk som varit rådande i början av århundradet.

Hantvärkare skräddare och skomakare, samt i vissa fall även smickare, utövade sitt yrke på gårdarna och även på småbruk, där de under arbetet hade kosten, samt betalningen ^{(arbetafänen) för} utgjick viss utförd sak, till exempel så många kronor för en kassj eller hel kostym, nya skor eller halvövning.

Lagning och lappning betaltes efter den tid som åtgått för den utförande. Materialet tyg eller läder anskaffades av arbetsgivaren, efter anvisning av hantvärkaren hur mycket som kunde åtgå för varje genömdel. Mitt första minne av sådana hantvärkare var en ren efter höst dag året 1848 eller 1849.

Jag väcktes en morgon av att jag hörde ~~fr~~ främmanat folk i förstugan och dönen till otugen öppnades och en röst frågade: "Vill ni ha en skräddare i da."

Skon svarade: "Vi har väntat länge på er och det är bra ni kommer innan det blir jul."

I otugen låg skräddaren med gesäll och lärling. Påsten sjöls bar på en vinkelhake (= linjal).

Gesällen hade under armen en sak som såg ut att vara tung och som var invidad i ett kläde. Det befanns vara en symaskin.

Lärlingen gick derikt ut i köket med det tunga pressjämet.

Jag fick order att fort komma ut i gården, så man kunde få ut dragsängen uppställd, så att det blev större utrymme.

Kaffe som sporadiskt börjat att användas om morgnarna, i synnerhet när hantvärkare voro i kosten kom fort på bordet.

Skräddaren var väntad därför hade vettkorpen inköpts av "kage
männen", vilka bjöds till kaffet.

Därefter arrangerades bordet i stugan och skräddarna placerade sig vid
bordet och mor tog fram tyg och de kläder som skulle vävas eller
lagas, vilka lämsjaken fick böja med ett par ränder
Måsten gjäls tog mått på de nya kläder som skulle tillverkas
Hon skulle ha ny kortärm av köpetyg. Dessutom skulle den lugg-
slitna klädestöjen, som haft sedan hon var dräng vävas, även de
vidare ^{bräda} ruciga kodräjsbyxorna ändras och göras smalare, enligt modet.
Hon skulle även ha ett par nya molleksbyxor samt väst av samma tyg
och skulle ha en ny väversklänning av tyg som hon gjäls väst.
Jag skulle ha lite kläder av en aslaggd bättre tröja som varit färdig
och för-liten till honom, men denna skulle skräddaren bara klippa till,
sedan skulle mor gjäls sy den.

Efter vad jag kennat förstå hade mina föräldrar icke behöft att
ha skräddare sedan de blevo gifta.

De voro i 40 års åldern och hade tjänat för kläder i lön.

Det var ju brukligt att ordentliga drängar och grigor hade bra förråd av
kläder när de gifte sig.

Vid 8 tiden fick skräddaren arrangera bordet för att äta frukost
Denna bestod av det vanliga, nykokt potatis, spickevill och flätt
samt groft rågbröd, samt efteråt mjölk och bröd.

Stjölken åt ~~en~~ med sked ur ett gemensamt fat som sattes på bor-
det. Vid frukost brukade att användas sällabiäder, d. v. s. smala tunna
cirka 30 cm långa träpiåler av boketrä, varpå villen skars ränder, men nu
skulle det vara finare, så att porcelinstallrikar användes.

Dessutom kniv och gaffel, vilket icke var vanligt i vardagslag, utan
var och en hade sin lommekniv, vilken användes vid måltiderna.
Skräddarna saknade icke heller fällkniv, ty de behövde den ibland vid
arbetet. Även duk var på bordet vid måltiden.

Efter frukosten som icke varade även en hel timme pek mor fort bordet
arrangerat och skräddarnas arbete kunde fortsätta.

Det hela var för mig alldeles nytt, så jag stod nog och gapade av
ren förvåning.

Jag hade hört mina föräldrar tala om, att nu gick det fort ur-
dan för skräddarna, ty nu hade de maskin att sy med.

Men det tog tid innan köfet kom så maskinen så att jag kunde få se hur
underväcket jag var.

Den stod på en stol i rummet och jag slog mina lovar omkring den, men att
våga att röra vid den. Stig aldrig!

Skräddarna hade så mycket annat att utållta

Måsten bara klippte och mätade. Gesällen bara trädade tyg bitarna ^{samma} med
länga stygn och lämnajken bara sprättade i fars gamla tröja.

Förmiddagen gick och jag frågade mor om de alltså skulle sy med maskinen.
Vill slut lednade jag och gick ut till far på logen där han tröskade
säd. På eftermiddagen fick jag höra ett underligt ljud från stugan
och när jag kom in stod symaskinen på bordet befrädd från sitt köje.

Gesällen satt och drog i ett litet runt hjul, med ena handen, under det
han med andra handen födde tygstycket fram under någon ting som gick
upp och ned genom tyget.

En trådvulle satt ovanpå vilken rörde sig sakta när maskinen gick.

Jag yrang ut och kalla på far och sade att nu sydde de med maskin.
Om han hade sett det först vill jag låta var osagt, men han följde med
mig in och såg på nyföddheten.

Han resonerade med skräddaren om synad med maskin blev lika stark.
som att sy för hand

Skräddaren förvägrade att sömmaden blev mycket starkare, vilket far
icke ville ha.

Mor hade nog aldrig sett en symaskin, men när hon fick se hur fort
det gick samt underökt sömmarna, tyckte hon att en sådan maskin
hade varit bra att ha många gånger.

Hon undrade om priset för en symaskin och jag hörde näm-
nas 50 kr men om detta pris är rätt vill jag låta vara osagt.

Mor yttrade: "sådan får jag aldrig" och det fick hon icke heller.

Till 12 års middag som vanligen bestod av någon soppsall eller kokt
fläsk med stuvning samt mjölk. Svagdricka fanns alltid i ett krus
på bordet.

Efter middagen fortsattes arbetet omedelbart, så länge dagerna räckte.
Jag kommer icke ihåg om skräddarna fingo kaffe på eftermiddagen.

Det var icke vanligt i vardagslag på den tiden.

När skräddaren icke fick sett att sy på quend av mörkrets inbrott
fick de icke s.k. mörkesmat eller medaften, som bestod av smör och bröd.

grickefläsk eller korv

Därefter lade mästern sig i kakelungsbänken där han genast insomnade, och sov s. k. märkesömn.

Gesällen och lämpjaken gingo ut på gården och jag följde med.

De hade många hyss för sig som jag aldrig sett eller hört, därför att jag aldrig haft några rysskon.

De togo livtag på varandra hoppade kräka och använde flera ord.

Jag bara stod och gapade, samt blev omruklad och tillragd att "hålla käft" annars skulle jag få.

För mig var detta den nya tiden.

Efter vid pass en halv timme tändes ljuset i stugan och mästern kom ut i dören och kallade, att nu var det tid att böja igen.

Det var stearinljus som då användes. Fotogenlampor med glas inköpte far först ett par år senare.

I vardagslag användes talgljus eller en hemmatillverkad liten fotogenlampan utan glas, som icke lyfte så pass att man kunde se vid dess ynkliga ljus.

Under kvällstimmerna blev det rosemang mellan far och skräddaren. Far hade slutat sitt arbete för dagen och satt inne eller låg i kakelungsbänken och mor stöckade strumpor.

Mästern hade en del nyheter att berätta från byggsden och även roliga historier. Det skrattades och glammades, så att kvällen gick fort.

Gesällen kunde under samtalet komma med någon replik, men här pojken fick hålla sig tyst och bara se.

Om han gjorde ansats till att lägga sig i samtalet fick han en spark på benet under bordet av mästern samt en arg blick, som kallade honom till ordningen.

Under tiden var symaskinen i ständig rörelse och den fördelar och nackdelar diskuteras.

Väl 8 serverade mor kvällsmat, som bestod antingen av risgrums- eller mannegrumsgröt och mjölk. Ibland även av gröt av groft rågmjöl, samt groft bröd åt den som ville ha.

Gröt och mjölk åt gemensamt av ett fat på bordet ett för gröten och ett för mjölken.

Man fick icke doppa skeden halfull med gröt i mjölkfatet utan äta skeden tom för gröt och därefter taga en sked mjölk.

Icke heller fick man spilla på duken eller bordet, vid skedens gång från fatet till munnen.

Det kallades för att laga väga. På den tiden användes endast hornscheder antingen runda s.k. vånahornscheder eller avlånga av kshorn liknande de nu i bruk varande.

Efter kvällsmaten fortsattes arbetet på nytt till kl 10 och där över. Hade skräddaren bråttom med arbete omtalade han att de skulle rycka till kl 11.

De gingo sedan till villt hem. Skräddaren höll både gesäll och längojke med bostad om natten.

Hade han arbetet långt från bostaden och läglighet fanns på gården övermattade de på arbetsplatsen, eller fingo skjuts hem.

Ståga är senare sedan trampsymaskiner börjat att användas, måste skräddaren hämtas med skjuts, ty ~~nya~~ trampsymaskinen kunde icke bäras.

Efter 3 dagar var arbetet utfört i vårt hem vid märkrets inbrätt och de begäro sig hem utan att arbeta vid ljus.

Om de arbetade sedan de kommit hem om kvällen vet jag icke, men det är troligt att de gjorde det, ty de hade även syarbete hemma hos skräddaren. Det blev tomt och ledamt i stugan när skräddarna var borta.

När skomakaren kom.

Kar hade varit i stan (Linnéshamn) hos garvare Erenbergh och hämtat ett kalvskin som han låtet bereda till läder.

Desseutom hade han köpt sul och bindskälläder samt resårer, ty skomakaren Linderesson var anmodad för längesen om att komma och sy hos oss. Detta var 1881 och jag hade börjat skolan och skulle ha nya skor (pjäser) till min första examen.

Kar skulle ha sina gamla drängastövlar kallscherade d.v.s förfotade eller med andra ord, ny fot på de gamla skäften.

Den stövel som mestadels användes på den tiden var en s.k. krökstövel med korta mjuka smala afstrade skaft. Byxbenen drogos utanpå skaften, till skillnad mot stövstövlen, som var spannad i foten i stället för krök samt hade fodrade skaft var i byxerna var instoppade, liknande nu varande gummi-stövel.

Man skulle ha nya läderskor. Låderna hade hon icke fått om hon gifte sig. En morgon i januari månad kom Märten Svansson, med en

geräll och två lärlingar. Den ene lärlingen var sist året i lära

De hade sina verktyg i säckar på ryggen, flera sorters läster. Läster till att krika skäften på stöflarna. Låderet som blötades i vatten sprändes upp på stövellästen där det skulle sitta ett helt dygn för att torka och behålla sin form

En stor balja med höga laggar bars in i stugan och vändes med botten uppåt. Omkring baljan placerade sig geräll och lärlingar och började ge sina verktyg på baljans botten

Märten själv hade en lång bräda av jideträ (skärbräda) som han hade på bordet och efter det han tagit mått med en pappersemma ^{av} på fötterna på oss började de att skära till av låderet som var framtaget

Gerällerna rev de gamla sulorna av skorna och lärlingen började att göra pligg i olika storlekar av björketrä som han och far hjälptes åt att avruga i passande längder. Allt eftersom pliggen tillverkades lades dessa på bakelugnen för att torka. De skulle vara riktigt torra för att kunna slås i låderet och sedan välla ut så att de höll fast

Arbetsordningen var densamma som jag beskrivit att skräddarna fick, men då de åtet middag, sade sig märten skulle gå hem och nätta. Han tog läderlitar med sig. Antagligen hade han skomakerersymaskin på vilken han sydde samman resårerna i låderet som skulle bli pyäver. Detta läder skulle även krikas

Han kom icke igen förrän morgonen därpå och ordnade med arbetet.

Efter middagen skulle han åter hem att nätta och kom icke heller då igen förrän nästa upp mot middag, men arbetet fortgick under gerällens ansvar

Arbets tiden var nästan densamma som skräddarna hade. Efter måltiderna

fortsatte arbetet omedelbart. Efter mörkret när dagsljuset var slut, togo de liksom skräddarna en kort rast och gingo ut på gården och luftade sig. De hade även många kuss för sig. De var som lösläppta kalvar som far sa, när de icke sulto på skomakarestolen.

Jag hade börjat att gå i skolan och kunde icke så följa med arbetet, anknömt lusten var stor, men om kvällarna var jag med. Lärarna ~~för~~ fingo vara för nöjet att få vara med om något nytt.

När arbetet på kvällen skulle börja hade far anskaffat fotogenlampor med glas och skärm. Det var annat än stearinljuset. Till skillnad av skräddarna slutade skomakarna kl 8 när de åtet kvällsmat gingo de hem.

Borrby den 20-1 1954 Olof Mattsson Lianatur sk.M.